Fem familjer

NATIONELLA MINORITETER • SPRÅK OCH IDENTITET

Pippi
Sions Sånger
Urpremiär
UTFRYST
Lydias längtan
i Vittangi Folkets Hus
Schottis i A-dur för det enkla livet
av Marita Mattsson Barsk
Tornedalsteatern
Tornionlaakson teatteri
Drama
AINON UNEET
CIRKUS
KAGGEN & BENGTOLA
TAAS MENO PAALELÄ!
I Pajala vid Torne Älv
VITTULA i Pajala

Förord

Sedan år 2000 är *samer*, *sverigefinnar*, *tornedalingar*, *romer* och *judar* erkända som nationella minoriteter i Sverige. Erkända minoritetsspråk är *samiska*, *finska*, *meänkieli*, *romani chib* och *jiddisch*. Även varieteter av dessa språk omfattas.

Från den 1 januari 2010 har vi en lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009:724) som stärker det skydd för vårt lands historiska nationella minoriteter och deras språk som antogs av riksdagen 1999. Det folkrättsliga skyddet för minoriteterna och minoritetsspråken har sin grund i Europarådets minoritetskonventioner.

Minoritetspolitikens mål är att ge skydd för de nationella minoriteterna, att stärka deras möjligheter till inflytande och att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.

I denna broschyr får du ta del av olika generationers personliga berättelser om hur det är att tillhöra en nationell minoritet i Sverige. Deras betraktelser kretsar särskilt kring frågor om språk och identitet.

”Det är inte språket som hindrar – det är barlasten man bär med sig”

HENNING JOHANSSON växte upp som tvåspråkig i byn Övre Soppero i Kiruna kommun. Han pratade både meänkieli och samiska. Men när det var dags att börja i skolan var plötsligt hans modersmål förbjudna och han var tvungen att lära sig svenska.

– När vi började i skolan förväntade jag mig att alla mina lekkamrater skulle vara där men så blev det inte.

Hans samiska kompisar fick inte gå i den svenska skolan utan skickades till nomadskolan i Lannavaara, en mil bort. I båda skolorna var det strängt förbjudet att tala något annat än svenska. Henning minns hur han och en klasskamrat satt och ritade renar och hästar tillsammans en dag och läraren kom på dem med att prata meänkieli.

– Vi var så inne i det vi gjorde och magistern hade gått ut så vi tänkte oss inte för. Men han stod utanför och tjuvlyssnade. Han kom in och jag fick en örfil och förstod ingenting. När jag sa va? slog han mig igen och sa att jag hade pratat finska. Då började jag grina.

OCH SKOLTIDEN LYCKADES OCKSÅ sätta stopp för hans språkutveckling. Henning ville egentligen inte lämna sin hemby men lärare som noterat att han hade ett läshuvud pushade honom att gå vidare till realskolan. Det gjorde han och det blev början på en strålande karriär och han blev till slut professor. Men han förlorade något väsentligt på vägen.

HENNING JOHANSSON

- ***Yrke:*** *Professor emeritus i pedagogik vid Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping*
- ***Bor:*** *Luleå*
- ***Minoritetsspråk:*** *Meänkieli och samiska*
- ***Menar att:*** *”Man stannar i språkutvecklingen om man inte får använda sitt modersmål.”*

– JAG STANNADE I språkutvecklingen i samiska. Mitt språk är på småbarnsstadiet men folk blir ganska glada när de hör en vuxen människa prata som ett barn, säger han leende.

Henning anser att modersmålet är mycket viktigt och det krävs att man befinner sig i en språkmiljö för att språket ska utvecklas och bli en naturlig del i livet. Och man behöver framför allt få använda språket utanför sin egen familj.

– Forskningen visar när det gäller kopplingen språk och barn att det är viktigt att man får leka och prata med andra barn som pratar samma språk.

Modersmålsundervisningen har betydelse och det blir en sporre för barn att få höra sitt språk i ett klassrum. Men mycket hänger på läraren.

– Jag har själv sett hur sådana lektioner kan vara dötråkiga. Det är oerhört viktigt med bra pedagogik och utbildade lärare, säger Henning.

Han tror inte på att tvinga barn att lära sig ett språk. Det bästa är om det kommer naturligt.

– Barns intresse för språk och språkfärdigheten mognar olika snabbt. Vissa barn blir tidigt fascinerade och förstår att det finns ett annat sätt att säga samma sak på. Man ska försöka skapa en miljö där det inte är så märkvärdigt att man pratar ett annat språk och man ska inte säga: du får inte prata på något annat språk.

HENNING KOM SJÄLV TILL Umeå på sextiotalet och när han fick barn pratade han meänkieli med dem och kämpade för att de skulle få hemspråksundervisning, som det då hette, men på den tiden tolkade man det som att rättig-

heten bara gällde skolelever i Norrbotten. Men i gymnasiet fick dottern läsa meänkieli i smyg, alltså utan skolans vetskap, tack vare hjälp från en förstående lärare.

Hur gör man ett barn flerspråkigt?

– Forskning har visat att det mest effektiva är om man är två vuxna med varsitt språk och båda pratar sitt eget språk konsekvent.

Om man som vuxen har förlorat sitt modersmål, kan man ta tillbaka det?

– Ja, det finns en jättestor chans. Många har en stor passiv förmåga utan att de känner till det. Man behöver bara lockas över tröskeln och inse att det inte är så märkvärdigt att våga börja prata. Men här kommer ofta något annat in, det är inte språket som hindrar utan det är barlasten man bär med sig.

Många familjer säger att det viktigaste är att modersmålet finns som ett samtalsspråk och är inte lika noga med att barnen lär sig att läsa och skriva. Henning kan se en viss fara i det.

– Vi ser i dag att skrivkunnigheten i svenska går ner ganska snabbt och det är förfärligt. Jag tycker att man måste se det som att varje generation är tvungen att utvecklas hela tiden. Till exempel om vi i vår utvecklade demokrati inte skulle fortsätta slå vakt om den skulle vi snart ha diktatur. Likadant är det med det skrivna språket, förklarar han.

> *Juovattaa*
>
> **HENNINGS FAVORITORD**
>
> **Meänkieli för *Följa* . Han använder det gärna i sammansättningen *Följeforskning – "Juovatus tutkimus".***

Hur ser framtiden ut för de nationella minoritetsspråken?

– Nu finns det förutsättningar för dem. Jag kan tycka att det är synd att de inte kom för tjugo år sedan, då hade man inte behövt ställa den här frågan i dag. Det är betydelsefullt att språken hörs och syns mycket mer i media, radio och tv i dag, framför allt för dem som är långt ifrån en språklig miljö.

HENNING DELTOG I UTREDNINGEN inför den första lagen om nationella minoriteter som kom år 2000 och han säger att man inte kan förutsätta att alla känner till de nationella minoriteterna.

– Informationsspridningen är väldigt viktig och det är viktigt att de som går lärarutbildningarna lär sig och kan föra vidare kunskapen. Det måste finnas en medvetenhet. ■

Samtliga texter: Ann-Helén Laestadius
Samtliga bilder: Johan Jeppsson

VISSTE DU ATT:

- **Uppskattningsvis var tionde av Sveriges invånare tillhör någon av de nationella minoriteterna sverigefinnar, tornedalingar, samer, judar och romer.**
- **Från den 1 januari 2010 har Sverige en ny lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk som anger minoriteternas rättigheter.**
- **Lagen fastslår rätten till inflytande i samhället och stöd för de historiska minoritetskulturerna och till minoritetsspråken i dess olika varieteter.**
- **Lagen omfattar alla myndigheter och gäller i hela landet.**
- **47 kommuner och 10 landsting och regioner ingår i dagsläget i så kallade förvaltningsområden för finska, meänkieli och samiska. Även andra kommuner har möjlighet att ingå i ett förvaltningsområde efter ansökan till Regeringskansliet senast den 1 april årligen.**
- **Inom förvaltningsområdena finns ett utökat ansvar att erbjuda service på finska, meänkieli och samiska.**

En sverigefinsk familj som hittar nytta i tvåspråkigheten

I LILLA FINKARBY BOR tre generationer av familjen Kosunen. Salme och Veijo Kosunen lämnade Finland och Norra Karelen på sextiotalet och kom till Sverige. Efter att ha bott i Eskilstuna och Södertälje hittade de idyllen en mil utanför Nykvarn. I det lilla området med 86 fastigheter bor också den ena av deras två söner och dottern med familjer. Den yngste sonen bor en kilometer därifrån.

> *Det är alltid bra att kunna flera språk, då lär man sig också andra språk lättare.*
> **MIKAEL PERUNKA**

Det är fredagkväll och Salme och Veijo har bjudit över dottern Pirjo, svärsonen Pasi och barnbarnen Viktor, Mikael och Hannes.

Finska är och har alltid varit familjernas förstaspråk. Pirjo som var ett år när familjen kom till Sverige säger utan tvekan att hon uppfattar sig som finsk. När hon växte upp i Södertälje gick hon i en finsk klass och pratar, läser och skriver obehindrat på finska.

Men hennes egna barn har valt att inte ha modersmålsundervisning i finska.

– Det gav tyvärr inget eftersom en del av eleverna inte pratade finska nästan alls, så nivån på undervisningen blev för låg, säger Pirjo.

FAMILJEN HAR ALLTID VARIT konsekvent och enbart pratat finska med barnen. När det var dags för äldste sonen Viktor att börja i förskolan kunde han bara finska.

– Det kändes svårt att lämna honom där och veta att han inte kunde göra sig förstådd, säger Pirjo.

Men eftersom svenskan finns överallt var de aldrig oroliga för att barnen skulle bli dåliga på svenska. Nu är de perfekt tvåspråkiga.

– Det är alltid bra att kunna flera språk, då lär man sig också andra språk lättare, säger Mikael, som för övrigt tycker att spanska är hur lätt som helst.

Pasi och Pirjo tycker inte att det är ett problem att pojkarna inte kan läsa och skriva på finska. För dem har det varit viktigast att kunna prata och göra sig förstådd.

– Man får inte vara rädd för att det blir fel. Och jag skickar alltid sms på finska och de svarar på finska. Ibland blir det lite roliga svar, säger Pirjo och skrattar.

TVÅSPRÅKIGHETEN ÄR EN KLAR fördel i vardagen. Pirjo jobbar som ekonom i Södertälje och det har hänt att hon fått hjälpa företaget med mejl och telefonsamtal på finska. Pasi jobbar som truckmekaniker på ett företag i Södertälje som har Scania som kund, en arbetsplats med många finsktalande.

Viktor, Mikael och Hannes spelar fotboll och innebandy och har mer än en gång fått användning för finskan när de mött finska lag.

– De brukar bli helt fascinerade över att svenskar kan finska. Och en gång när vi satt i bussen kunde jag lyssna och förstå när de pratade om hur vi såg ut. De blev helt paffa när jag förstod, säger Mikael och ler.

Salme och Veijo hade också stor nytta av finskan när de jobbade. Salme

FAMILJEN KOSUNEN-PERUNKA

- ***Salme Kosunen,*** *67 år, pensionär*
- ***Veijo Kosunen,*** *70 år, pensionär*
- ***Pirjo Kosunen,*** *43 år, ekonom*
- ***Pasi Perunka,*** *41 år, truckmekaniker*
- ***Viktor Perunka,*** *15 år, student*
- ***Mikael Perunka,*** *13 år, student*
- ***Hannes Perunka,*** *11 år, student*
- ***Bor:*** *Finkarby, Nykvarns kommun, Stockholms län*
- ***Minoritetsspråk:*** *Finska*

Hos familjen Kosunen-Perunka i Finkarby pratas bara finska. Från vänster Veijo, Salme, Viktor, Hannes, Pirjo, Pasi och Mikael.

> *När man blir äldre är det ofta så att man glömmer svenskan och modersmålet kommer tillbaka.*
> **VEIJO KOSUNEN**

var undersköterska i 28 år och finskan var både uppskattad och behövd.

– Vi har alltid känt oss helt godkända i det svenska samhället, säger hon.

VEIJO KOM FÖRST ENSAM till Sverige och han minns hur han tog sig fram med ordboken i handen.

– Jag lärde mig svenska på jobbet men jag tror att den finska identiteten inte förändras, de flesta behåller sin identitet, säger han.

Pirjo uppfattar sig som finsk, Pasi som är född i Sverige kallar sig svensk, Viktor säger att han är finsk, Hannes säger svenne och Mikael något mitt emellan.

INGEN KÄNNER ATT DE behöver finska i kontakt med myndigheterna. Men Veijo ser ett framtida behov, särskilt inom äldreomsorgen.

– När man blir äldre är det ofta så att man glömmer svenskan och modersmålet kommer tillbaka, säger han.

Salme och Veijo är pensionärer och lever ett aktivt liv där finskan spelar en stor roll. Salme skriver dikter och tillsammans med en väninna har hon ett bokcafé i Nykvarn där de brukar ha framträdanden med sverigefinska författare. Hon läser mycket på finska och för Veijo är det självklart att titta på nyhetsprogrammet Uutiset varje dag. De är också noga med att hålla kontakten med släkten i Finland.

– Språket binder mig till Finland. Språket är Finland för mig, säger Salme.

Kuuntele hiljaisu

SALMES FAVORITMENING
Finska för *Lyssna på tystheten*

Helmi

PIRJOS FAVORITORD
Finska för *Pärla*

Det finns ingen längtan tillbaka. Sverige är deras hem men tack vare språket har de en stark finsk identitet. Men Veijo sticker inte under stol med att han är orolig för att finskan är på utdöende i Sverige.

PIRJO OCH PASI KAN också fundera över vad som händer när killarna växer upp och kanske bildar familj med svensktalande tjejer. De är övertygade om att det går att bevara språket om man vill.

Att leva som de gör, mor- och farföräldrar, barn och barnbarn så tätt inpå varandra har gett dem en närhet och styrka. Att vara finsktalande har aldrig varit negativt för någon av dem.

– Jag kan skämta om knivar och gummistövlar och har inget emot att någon kallar mig finne, berättar Pirjo.

– Och jag brukar skoja om att ikväll ska vi basta, koka bort skiten, säger Salme.

För bastu har de självfallet. Bastun var det första Veijo byggde.

När vi lämnar familjen är det becksvart ute. I Finkarby finns ingen gatubelysning.

– Och vi vill inte ha någon heller. Vi vill kunna se stjärnorna, säger Salme.

Samma stjärnor som man ser i Finland. ■

SVERIGEFINNAR:

- **Det finns 450 000–600 000 sverigefinnar i Sverige. Många bor i Stockholm–Mälardalen.**
- **Minoritetsspråket är finska.**

När det är sport på tv kan det bli diskussioner om vilket lag man ska heja på. Om det är ishockey hejar den äldre generationen på Finland medan Pirjo, Pasi och sönerna har lite skilda uppfattningar.

Hemma hos familjen Rensberg-Åhrén i Blåsjöfallet pratas alltid samiska. Från vänster Anne-Marie, Anne-Saila, Piere, Doris och Elen Regina (pappa Per-Mikael saknas på bilden).

En samisk familj som kämpar för att få prata sitt modersmål

ETT BESÖK HOS FAMILJEN Åhrén-Rensberg i Blåsjöfallet i Jämtland är också lite av en vandring i Dunderklumpens fotspår. På Jormskolan i Jormvattnet där barnen Piere, 8 år, Anne-Saila, 6 år och Elen Regina, 2,5 år, går finns karaktärerna från sjuttiotalsserien på väggen och barngrupperna har fått namn efter tv-programmet.

> *Språket präglar hela ens liv och min tjidtjie var alltid hemskt noga med att vi skulle prata samiska.*
>
> ANNE-MARIE ÅHRÉN

Mamma Doris Rensberg har hämtat minstingen från förskolan och de äldre två har precis fått skjuts hem med skoltaxin. Det dukas fram nybakat bröd och familjen växlar mellan sydsamiska och svenska. Piere pratar uteslutande samiska och han säger också att han helst pratar samiska medan Anne-Saila svarar på svenska när mamma frågar något. Fast hon kallar förstås mamma för tjidtjie.

–Anne-Saila började dagis när hon var ett år, tidigare än de andra två, och det märks för det blev mycket svenska för henne. Vi får påminna henne om att hon ska prata samiska, säger Doris.

DORIS RENSBERG OCH Per-Mikel Åhrén pratar bara samiska med sina barn. Det var ett enkelt val att göra samiskan till förstaspråk eftersom båda kommer från renskötarfamiljer där språket alltid funnits.

Per-Mikels mamma Anne-Marie som är på besök berättar att hon kommer från Röyrvik i Norge men flyttade över gränsen 1972 när hon träffade sin man. Paret bor i Inviken, där också Doris och Per-Mikael bodde tills de hittade huset i Blåsjöfallet med utsikt över den mäktiga Stor-Jormsjön och fjällen.

– Pappa är i Sveg och plockar renlav, berättar Anne-Saila.

EN ARBETSAM PERIOD HAR inletts för renskötarna i samebyn Ohredahke som har trettio mil till vinterlandet och Doris kommer att vara ensam med barnen mer eller mindre fram till april. Hon deltar vid så många gärden hon kan och sommarens rengärde är ett efterlängtat måste.

Doris är på väg att starta ett eget företag i slöjd och turism. Hon gör mössor med tryck på, renar och renspår, och alla har varsin mössa. Piere ville ha och fick ett skotermärke på sin. Han berättar att han gillar att köra både Lynx och Skiidoo.

Familjen är trygg i sin samiska kultur men det har inte alltid varit så enkelt. Anne-Marie har minnen av jobbiga skolår, under en tid då samiska inte fick pratas. Och Doris blev mobbad i skolan i Funäsdalen.

– När jag flyttade till Hede förändrades allt och jag fick kompisar direkt.

FÖR DORIS VAR DET aldrig ett alternativ att dölja det samiska ursprunget och hon läste samiska under skoltiden. Därför har hon också kämpat för barnens rätt till sydsamiska. Av skolans sexton elever är fem samer och de brukar åka till Snåsa för att få samiskalektioner. Snåsa ligger 13,5 mil bort och familjerna åker dit under fem dagar i månaden. Doris säger

FAMILJEN ÅHRÉN-RENSBERG

- ***Anne-Marie Åhrén,*** 63 år, personlig assistent
- ***Doris Rensberg,*** 37 år, mångsysslare
- ***Piere Åhrén,*** 8 år, student
- ***Anne-Saila Åhrén,*** 6 år, student
- ***Elen Regina Åhrén,*** 2,5 år
- ***Bor:*** Anne-Marie i Inviken och de övriga i Blåsjöfallet, Strömsunds kommun, Jämtland
- ***Minoritetsspråk:*** Samiska

> *Om man inte har sitt språk är man berövad på sin identitet. Vi har varit bestulna på språket.*
> **DORIS RENSBERG**

att det är viktiga och roliga dagar för både vuxna och barn.

– Barnen får umgås med sina kusiner och de får prata samiska med fler än oss i familjen. Och det är ju så roligt att de får alla ämnen på samiska.

Än så länge är den talade samiskan viktigast men Doris läser sydsamiska böcker för barnen, de få barnböcker som finns. Och när Piere börjar mellanstadiet blir det mer av både läsande och skrivande på samiska.

Anne-Marie och Doris är överens om att miljöer där det pratas samiska är viktiga för språkets överlevnad och också för dem som individer. Doris hade bara familjen och aahka och aajja att prata samiska med under uppväxten och det blev mer och mer svenska. Men i 18-årsåldern fick hon jobb som barnflicka i en samisk familj och då började hon använda språket mer igen.

– Jag gick på folkhögskolan i Karasjok på sextiotalet och vi hörde och förstod nordsamiska men kunde inte riktigt prata först. Men när man lever där en tid då lär man sig. Språkbad är bra. Språket präglar hela ens liv och min tjidtjie var alltid hemskt noga med att vi skulle prata samiska, säger Anne-Marie.

Hur ser ni på sydsamiskans framtid?

– Det ser positivt ut. Vi vill ha tillbaka språket. Nordsamiskan är ett starkt språk och vi vill också ha det så. Om man inte har sitt språk är man berövad på sin identitet. Vi har varit bestulna på språket, säger Doris.

– Jag tror att samiskan kommer mer och mer i den yngre generationen, säger Anne-Marie.

Men de har också märkt att äldre släktingar som en gång i tiden förlorat språket visar intresse för att åter börja prata. De smygtränar med barnen.

Familjen åker ibland till Nordnorge, framför allt till Kautokeino, och Anne-Marie säger att barnbarnen märker att det är en tillgång att kunna samiska, inte minst med tanke på att språket är gångbart överallt i byn.

Vad betyder språket för dig?

– Det är ju modersmålet. Det som är, säger Doris och lägger en hand på hjärtat. Jag är stolt över att vara same, trots att andra försökte trycka ner mig. Och nu är det viktigt att ge barnen språket. ■

Prihtjege

FAMILJEN ÅHRÉN-RENSBERGS FAVORITORD

Sydsamiska för *Kaffe*

SAMER

- Det finns cirka 20 000–35 000 samer i Sverige som talar olika varieteter av samiska.
- Samerna är ett urfolk.

Piere kör skoter, har tre egna knivar och pratar hellre sydsamiska än svenska. ”Samiska är bäst”, säger han.

Välkommen till
JORM

Jätten Jorm från filmen Dunderklumpen är i allra högsta grad levande i Blåsjövattnet i Jämtland.

Anne-Saila gillar samiskalektionerna i Snåsa. ”Vi leker och pratar samiska.”

En tornedalsk familj med magkänsla för meänkieli

HOS FAMILJEN KUMPULA-KOSTET i Kaalamakoski, fyra mil utanför Pajala, har svenska och meänkieli använts om vartannat. För en utomstående kanske deras språkhistoria framstår som lätt förvirrad men det finns en förklaring till varför föräldrarna Anna och Mats pratat svenska med femtonåriga Jonna och försökt med meänkieli med nioåriga Amanda. Elvaårige Arvid är den enda som fått lära sig meänkieli.

Trots att både Mats och Anna är meänkielitalande valde de att prata svenska med Jonna.

– Det var bara så, svenska pratade man med barn och hundar och så tänkte man att meänkielin kommer nog. Men så blev det inte. När Arvid föddes tänkte vi att vi inte skulle göra om samma misstag så med honom var vi konsekventa och pratade bara meänkieli. Farsan min hakade på, mamma var lite skeptisk men sedan började hon också, berättar Anna.

BARNENS MORMOR SONJA KUMPULA medger att det kändes lite onaturligt att prata meänkieli med Arvid och än i dag väljer hon helst att prata svenska med alla barnen.

– Det bara blir så spontant. När jag själv var barn och i ungdomen pratade vi mest meänkieli, sedan blev det mer och mer försvenskat. Nu pratar jag mest meänkieli med jämnåriga, säger Sonja.

När barnen var små och Anna var med Jonna och Arvid i Finland var det en person som hörde henne prata meänkieli med den ena och svenska med den andra.

– Hon sa: varför i herrans namn pratar du två olika språk med barnen om båda är dina barn? Jag fick förklara att jag inte ville göra samma misstag två gånger, säger hon och skrattar gott åt minnet.

Sedan kom Amanda och föräldrarna var lika meänkielikonsekventa men svenskan tog allt större plats i familjen.

– Då hade vi två som pratade svenska hemma. I dag pratar alla tre svenska men det kommer hela tiden in ord och uttryck på meänkieli så man vet ju att det finns där, säger Anna.

ARVID FÖRSTÅR OCH KAN prata meänkieli och Amanda som sitter bredvid mamma och viskar under intervjun att hon vill kunna finska har också fått börja läsa finsk-finska (som man säger i byn) i skolan. Jonna har alltid hört meänkieli och förstår också en hel del.

– Med farmor som bara kan meänkieli pratar jag ibland. Eller så pratar hon meänkieli och jag svarar på svenska, säger hon.

När Jonna började skolan fanns det inga möjligheter att få modersmålsundervisning i meänkieli eftersom det inte gick att få ihop nog med elever. Så lät motiveringen men Anna stred för barnens rätt till språket.

– Varje år när de fick hem blanketter om vilka språk de ville välja så fanns inte meänkieli med. Då brukade jag rita dit en egen ruta, skriva meänkieli och sätta ett kryss i rutan. Enligt lag hade ju mina barn rätt till det men man påstod att det inte fanns resurser.

Till slut fick Arvid modersmålsundervisning och han läste fram till halva fyran. Då fick plötsligt språklektioner-

FAMILJEN KUMPULA-KOSTET

- ***Sonja Kumpula,*** *71 år, pensionär*
- ***Anna Kumpula Kostet,*** *38 år, informationsansvarig på Pajala utveckling AB och ordförande i Tornedalsteatern*
- ***Jonna Kostet,*** *15 år, student och innebandyspelare i Pajala IF Damer*
- ***Arvid Kostet,*** *11 år, student, fotbolls- och ishockeyspelare*
- ***Amanda Kostet,*** *9 år, student, fotbollsspelare*
- ***Bor:*** *Kaalamakoski, Pajala kommun, Norrbottens län*
- ***Minoritetsspråk:*** *Meänkieli*

Familjen Kumpula-Kostet. Från vänster: Sonja, Jonna, Arvid, Anna och Amanda (pappa Mats saknas på bilden).

Jonna fick aldrig lära sig meänkieli men känner sig ändå trygg i sin tornedalska identitet. ”Men jag behöver ju inte skriva det i pannan.”

Amanda, 9 år, lär sig ”finsk-finska” och vill verkligen kunna prata finska eller meänkieli flytande. Trots att hon inte har så många kompisar som kan något av språken.

na konkurrens av elevens val och man kunde välja idrott, vilket sportintresserade Arvid hellre gjorde.

– Meänkieli behandlas så styvmoderligt. Det är otroligt dåligt att man sätter in något som barnen uppfattar som ”roligare” på samma tid, säger Anna.

> *Katosi ko bekkmanni pusheron*
>
> **FAMILJEN KUMPULA-KOSTETS FAVORITMENING**
>
> **Meänkieli för:**
> ***Försvann som Beckman i sin tröja***

ANNA HAR SJÄLV LÄST tornedalsfinska, som det hette då, under hela skoltiden men hon kastar en skämtsam gliring till Sonja om att hon minsann inte fick lära sig meänkieli hemma. Utan det tog hon själv itu med.

– När jag var fem år bodde vi i Svappavaara och i grannhuset bodde en flicka som bara kunde finska och då började jag prata med henne och på den vägen lärde jag mig språket.

> *Jag tror inte att meänkieli kommer att försvinna men vi måste acceptera att språket förändras.*
>
> **ANNA KUMPULA KOSTET**

Familjen skrattar när de minns hur Arvid pratade meänkieli som barn.

– Du lät som en gammal farbror för du pratade ju bara meänkieli med gamla. Men när dagis och skola kom in blev det mindre meänkieli och när du en gång träffade en finsktalande som frågade varför du inte pratade meänkieli längre svarade du: Den finns där långt nere i magen, berättar Anna.

Och precis så tror Anna och Sonja att det är med alla barnen. Sonja är övertygad om att Jonna kommer att börja prata meänkieli när hon blir äldre. Anna påpekar att man ska uppmuntra och uppmärksamma barnens och ungdomarnas sätt att prata meänkieli i byn. Många varvar svenska med ord och uttryck på meänkieli och det är bättre än att inte prata alls.

– Vi ska inte säga till dem att de inte kan. Det finns en fundamentalistisk meänkielisida som skrämmer bort folk med att säga att de inte kan prata rätt. Meänkieli har många variationer och dialekter, precis som andra språk, och så måste det få vara, säger hon.

– Jag var på ett möte i går och hälften pratade negativt om att använda meänkieli. Det sitter i, skammen från förr och det här att man inte fick använda finskan i skolan, säger Sonja.

ANNA BERÄTTAR ATT TRADITIONELLT sett har det varit viktigare att se till att pojkarna fick lära sig meänkieli. Flickorna har i mycket högre grad försvenskats. Och det beror bland annat på att meänkieli och finska är ”måsten” inom jakt och fiske. Anna skrattar och berättar om en kompis som ville börja jaga men som fick höra att då måste han kunna finska för annars platsar man inte i älgskogen.

Anna är ordförande i Tornedalsteatern och hon tycker att teatern också har ett ansvar att modernisera och se framåt, att visa Tornedalen för andra än tornedalingar. Kulturen är mer än bara språket men språket är en viktig pusselbit.

– Jag tror inte att meänkieli kommer att försvinna men vi måste acceptera att språket förändras, säger hon. ■

TORNEDALINGAR

- **Det finns cirka 50 000 tornedalingar i Sverige framförallt bosatta i Norrbotten.**
- **Minoritetsspråket är meänkieli.**

Tre generationer av familjen Ram. Från vänster: Israel, 90 år, Samuel, 12 år och Daniel, 53 år.

En judisk familj som letar efter flytet i språket

90-ÅRIGE ISRAEL RAMS LEVNADSÖDE har tagit honom kors och tvärs över världen för att slutligen landa i Stockholm där han bott sedan 1957. Där bor också hans två söner, Josef och Daniel, med familjer.

Israels modersmål är jiddisch, sönerna kan också jiddisch men förstaspråket var svenska och deras barn kan förstå lite eller ingen jiddisch alls. Daniels son Samuel, 12 år, går på den judiska Hillelskolan i Stockholm och lär sig hebreiska, ett språk som han kan prata med mamma och med släktingarna i Israel.

> *Vi hade ingen utöver föräldrarna att prata jiddisch med och då blev det inget riktigt flyt i språket. Jag förstår mer än jag kan prata.*
> DANIEL RAM

– Jag kan väl en skolhebreiska som jag kan träna på när pappas kusiner kommer på besök. Det är lättare att förstå än att prata. Jag läste också jiddisch under en termin i skolan, men det fastnade inte lika lätt, säger Samuel.

FARFAR ISRAEL VISADE SIG tidigt vara språkbegåvad och det är inte så underligt att han idag behärskar fem språk. Hans hem var trespråkigt: jiddisch, hebreiska och polska.

Och han berättar med ett leende att hans språkerövringar började med en olyckshändelse en vinterdag i dåvarande polska Vilna (idag Vilnius) där familjen bodde.

Hans föräldrar tillverkade läderhandskar och lille Israel, 3,5 år, hade en dag på sig en pälsjacka och en rysk pälsmössa då en äldre pojke retades och tryckte ner snö i nacken på honom. Israel blev sjuk och fick scharlakansfeber och hela familjen evakuerades från hemmet. Kvar blev Israel med sin far och pappan gick till en bokhandel och köpte ett pussel med jiddischbokstäver på. Efter några dagar ytterligare ett. Och till slut hade Israel knäckt språkkoden.

– När familjen kom tillbaka lagom till påsken kunde jag läsa jiddisch utantill. Det var en sensation! När jag började dagis utvecklades jag mer och mer och fick ofta läsa högt för de andra. Likadant var det i skolan, berättar Israel.

ISRAELS SLÄKT SPLITTRADES UNDER trettio- och fyrtio-talet, några emigrerade till Brasilien, andra till Peru och han flydde själv över till den ryska sidan när den tyska ockupationen började. Under andra världskriget ingick han i den Röda armén men 1944 blev han svårt skadad, skjuten i höften, och fick återvända hem till Vilna. Han sökte släktingar i Polen, for vidare till Italien och försökte ta sig som en illegal emigrant till Israel. Men fartyget stoppades av engelsmännen och han hamnade på Cypern. Tack vare en delegation diplomater och hans illa läkta skada fick han hjälp att ta sig till Haifa.

– Jag sökte mig till Dramaten i Tel Aviv. I armén fick vi inte tala jiddisch eller hebreiska och så kom jag till teatern och kunde läsa på båda språken och på ryska.

Men när valet stod mellan teaterskola eller jobb blev han tvungen att välja jobb. Intresset för språk, teater och litteratur levde dock vidare.

När han träffade sin blivande fru flyttade de till Sverige. Med sig hade de sonen Josef och Daniel föddes i Stockholm.

– Mitt huvudspråk har alltid varit svenska men mina föräldrar pratade jiddisch och

FAMILJEN RAM

- ***Israel Ram,*** *90 år, pensionär*
- ***Daniel Ram,*** *53 år, Key account manager*
- ***Samuel Ram,*** *12 år, student*
- ***Bor:*** *Stockholm, Stockholms län*
- ***Minoritesspråk:*** *Jiddisch*

> *Voz men leigt arain nemt men aråjs*
>
> **FAMILJEN RAMS FAVORITMENING**
>
> **Jiddisch för *Det man satsar kommer också tillbaka.***

jag snappade upp allt mer så det blev mitt andraspråk. Föräldrarna brukade använda jiddisch så att vi inte skulle förstå vad de sa men när de insåg att vi började förstå mer och mer bytte de till polska, säger Daniel och ler.

För Israel var det inget konstigt val att låta sönerna få svenskan som förstaspråk. Tanken var att föräldrarna skulle kunna lära sig svenska genom dem. Israel lärde sig förstås också svenska i sitt yrkesliv.

– Vi hade ingen utöver föräldrarna att prata jiddisch med och då blev det inget riktigt flyt i språket. Jag förstår mer än jag kan prata, säger Daniel.

Men i vuxen ålder har han återerövrat språket och gått kurser i jiddisch och deltagit i de årliga jiddischseminarierna med judiska föreläsare från hela världen. Att kunna förstå föredragen på jiddisch och delta i samtalen blev en kick.

DANIEL TYCKER ATT JIDDISCH är ett roligt och uttrycksfullt språk som han hoppas att barnen ska kunna mer av i framtiden.

– Jag försöker prata lite jiddisch med dem, använda och förklara uttryck. Och vi ska prata mer om hur vi ska göra framöver med modersmålsundervisning i jiddisch, säger han.

Samuel har åkt på de judiska sommarlägren tre år i rad och även om få eller ingen alls kunnat prata jiddisch så har de lärt sig mycket om det judiska livet och kulturen.

Familjen menar att språket är viktigt men minst lika viktigt är det att bevara traditioner och därför är det ett medvetet val att ha barnen i en judisk skola.

Israel använder jiddisch med sin hustru och vänner som kan språket men svenskan har tagit över allt mer. Men som den språkliga kameleont han är så anpassar han språk efter situation, talar jiddisch och hebreiska med de som kan, ryska med ryssar och polska med polacker. Och Israel är fortfarande aktiv till den grad att han nyligen har översatt texter på jiddisch till myndigheter.

> *Med åldern har jag mer och mer börjat inse att det är roligt att kunna jiddisch och ha användning för språket.*
>
> **DANIEL RAM**

DANIEL TROR ATT JIDDISCH har stora möjligheter att överleva som språk, inte minst tack vare de religiösa judarna. Och för Sveriges del tror han att den nya minoritetslagen och rättigheten till modersmålsundervisning kan leda till en språkrevitalisering.

– Med åldern har jag mer och mer börjat inse att det är roligt att kunna jiddisch och ha användning för språket, säger Daniel. ■

JUDAR

- Det finns 20 000–25 000 judar bosatta i Sverige.
- Minoritetsspråket är jiddisch.

Samuel och Daniel Ram. Samuel går på den judiska skolan och har deltagit i judiska sommarläger. Men han kan inte prata eller förstå särskilt mycket jiddisch. Däremot lär han sig hebreiska.

Israel Ram

En romsk familj som fördjupar sin identitet genom utbildning

NÄR MIRELLE GYLLENBÄCK GICK i skolan blev hon mobbad och när hon började i mellanstadiet placerades hon i en förberedelseklass trots att hon var duktig. Man sa att hon inte hängde med men troligen handlade det bara om att hon var rom. Mamman flyttade dottern till en annan skola och allt förändrades. I dag är hon 25 år och journalist, har erfarenhet av arbete på Diskrimineringsombudsmannen, skriver på en c-uppsats i offentlig rätt på Södertörns högskola och jobbar heltid med ett jämlikhetsprojekt på Arbetsförmedlingen.

– Det finns de som säger att man gör avkall på sin romska identitet om man utbildar sig men så är det absolut inte. Jag har kommit min romska identitet ännu närmare tack vare att jag utbildat mig, säger Mirelle.

HEMMA HOS FAMILJEN GYLLENBÄCK i Bro har det alltid funnits en vilja att integrera sig i samhället, att finnas med i debatten och att värna om det romska ursprunget. Så det är inte underligt att Mirelle avancerat i karriären. Pappa Hans är omåttligt stolt och även han får ge sig ibland när Mirelle argumenterar. Till exempel har hon valt att inte ha på sig de traditionella romska kläderna som hennes mamma ibland har. Mamman kommer från kalegruppen.

– Min identitet sitter inte i kläderna. Stoltheten och kulturen finns i annat för mig, säger Mirelle.

HANS HAR SITT URSPRUNG i gruppen resande, modern kom från den tyska sintistammen som också var de första att komma till Sverige redan på 1500-talet. Hans familj var ett cirkus- och artistfolk som reste runt i Sverige. Deras språk var romani, som är en undergrupp till romernas språk romanes som talas över hela världen.

– Vi talar en svensk romani. Det betyder att vårt språk inte har samma grammatik som romanes, utan vi har hämtat vår grammatik från det land vi lever i och har svenska ändelser på våra ord. Likadant är det med kale som har en stark influens av det finska språket, förklarar Hans.

> *Det finns de som säger att man gör avkall på sin romska identitet om man utbildar sig men så är det absolut inte. Jag har kommit min romska identitet ännu närmare tack vare att jag utbildat mig.*
>
> MIRELLE GYLLENBÄCK

OCH KALE ÄR MIRELLES mammas, Elsas, språk. Och därmed också Mirelles modersmål men hon kan inte prata varken sin mammas eller pappas dialekt flytande. Hon förstår och kan använda sig av fraser och uttryck, men svenska är hennes förstaspråk.

– Jag umgås med romer och jobbar med romer och jag lär mig att jämföra och se likheter i de olika dialekterna och förhoppningsvis ska jag lära mig någon av dem flytande. Kale ligger mig närmast, säger Mirelle.

HANS SÄGER ATT SPRÅKET är det första som håller ihop en grupp men både han och Mirelle poängterar att seder och bruk som följer med den romska kulturen är precis lika identitetsskapande.

– Jag är glad över att det finns en sådan öppenhet i dag, att man kan prata om vårt språk. Förut fick inte sådana samtal förekomma. Då var vårt språk ett hemligt språk. Det fanns ju ingen grammatik eller

FAMILJEN GYLLENBÄCK

- ***Hans Gyllenbäck,*** *60 år, artist*
- ***Mirelle Gyllenbäck,*** *25 år, journalist*
- ***Bor:*** *Bro, Upplands-Bro kommun, Stockholms län*
- ***Minoritetsspråk:*** *Romani*

Mirelle och Hans Gyllenbäck vågar ta strid för romska frågor i tidningar, på tv och i den offentliga debatten.

skrift heller och man använde språket för att andra inte skulle förstå. Vi var det hemliga folket med det hemliga språket, säger Hans.

Hur viktigt är språket för dig?

–Språket är en del av identiteten, en hörnsten. Det får inte försvinna. Man klarar sig långt på fraser och uttryck, man behöver inte kunna tala helt - man har det ändå i sitt hjärta och sinne, säger Hans.

ASSIMILERINGSPOLITIKEN I SVERIGE MED förbud att prata annat än svenska har satt sina spår, liksom försöken att ta ifrån romerna deras traditioner.

– Jag kommer ihåg när vi var små och vi romer fick lägenheter. Staten tänkte, då försvinner de, de syns inte så då finns de inte, säger Hans.

> *Man kan leva i två världar, man kan hålla fast vid det ena och inte stänga dörren för det andra.*
>
> **HANS GYLLENBÄCK**

Än i dag frodas diskrimineringen mot romer, på arbetsmarknaden, bostadsmarknaden och i det vardagliga livet.

Familjen Gyllenbäck har levt i Bro i alla år och känt en stor samhörighet och aldrig varit utsatta. Förrän en dag när Elsa hade släkt på besök och hon gick och handlade i butiken de alltid handlat i men i sina traditionella kläder. De blev förföljda av expediter som trodde att de skulle stjäla. Historien slutade i en förlikning och kvinnorna fick skadestånd. Upprättelsen betydde oerhört mycket.

– Man tänker alltid på det här, att man måste försöka visa upp sin bästa sida, vi är noga med att aldrig störa grannar. Man har alltid ögonen på sig, säger Hans.

MIRELLE SÄGER ATT MÅNGA inte kan gissa vilket ursprung hon har eftersom hon inte uppfyller förutfattade meningar om hur framför allt romska tjejer ska se ut och klä sig. Hon vet att det tisslas och tasslas när romer kommer till nya jobb – hur ska det bli att ha en rom på jobbet? Och just därför känns det extra viktigt att driva Arbetsförmedlingens projekt ”Jämlikhet för romer på arbetsmarknaden” som ska ta fram en utbildning för både arbetsgivare och anställda med målet att eliminera diskrimineringen på lång sikt.

– Vi kan ju själva säga med stolthet att det vi gjort har funkat. Är man i ett socialt underläge och har varit förtryckt är skola och utbildning det enda som hjälper. Man kan leva i två världar, man kan hålla fast vid det ena och inte stänga dörren för det andra, säger Hans. ■

Semno pala mander

HANS OCH MIRELLES FAVORITMENING

Romani för *Ska bli spår av allt.*

ROMER

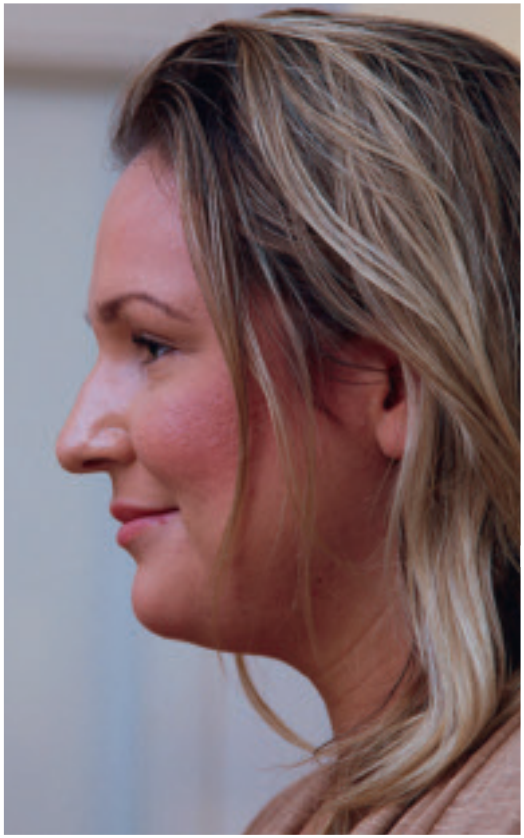
- Det finns 50 000–100 000 romer i Sverige bosatta över hela landet.
- Romer kategoriserar sig efter grupptillhörighet, traditioner och språkvarieteter: *kalderash, kaale, lovara, rumungri, arli, resande* med flera. Samlingsnamnet på minoritetsspråket är *romani chib*.

Vårt enormt gamla ursprung har gett oss en identitet att vara stolta över och hålla fast vid. Vi är jättestolta, det kan ingen ta ifrån oss, säger Hans Gyllenbäck.

Utgivningsår: 2011
Upplaga: 3 500
ISBN: 978-91-7281-461-5
Produktion: Länsstyrelsen i Stockholms län
Text: Ann-Helén Laestadius
Fotograf: Johan Jeppsson

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Sámediggi
Sámedigge
Saemiedigkie
Sametinget

LÄNSSTYRELSEN I STOCKHOLMS LÄN
Enheten för minoritetsfrågor
Box 22067, 104 22 STOCKHOLM
Telefon: 08–785 40 00
Webb: www.lansstyrelsen.se/stockholm/minoriteter
E-post: minoriteter.stockholm@lansstyrelsen.se

SAMETINGET
Box 90
981 22 GIRON/KIRUNA
Telefon: 0980–780 30
Webb: www.minoritet.se
E-post: kansli@sametinget.se